

**Filmoteka
Szkolna**

***Sól ziemi czarnej*, reż. Kazimierz Kutz (1969)**

Kierunki interpretacji i zagadnienia interpretacyjne

1. Motyw powstania w utworach literackich i innych tekstach kultury.

- Tło historyczne filmu: zakończone klęską drugie powstanie śląskie; latem 1920 r. Ślązacy (głównie górnicy) walczą z Niemcami o przyłączenie Śląska do Polski.
- Powiązanie elementów historycznych i fikcyjnych.
- Przedstawione w filmie tragiczne losy jednego z oddziałów powstańczych dowodzonego przez Erwina Malinioka; spontaniczność powstania.
- Sceny batalistyczne; zaciekle walki w mieście, bohaterstwo i poświęcenie Ślązaków.
- Armata porucznika Sowińskiego; postać polskiego oficera z Krakowa, który przybywa z pomocą (rola Daniela Olbrychskiego); motyw romantycznej śmierci w walce.
- Patriotyczna postawa ukazanej na pierwszym planie rodziny Basistów.
- Skojarzenia martyrologiczne w kreacji Gabriela.
- Symboliczna ostatnia walka i śmierć starego Basisty, który ostatecznie ginie na zgliszczach swego domu (znaczenie kompozycji kadru).
- Powstanie jako walka o autonomię i zachowanie suwerenności kulturowej.
- Obraz mitologizujący walkę powstańców.

Przykładowe utwory literackie korespondujące z zagadnieniem:

- Casimir Delavigne, *Warszawianka*
– apoteoza postawy tyrtejskiej i pięknej śmierci za ojczyznę napisana pod wpływem wydarzeń powstania listopadowego.

- Eliza Orzeszkowa, *Nad Niemnem (Gloria victis)*
– obraz społeczeństwa polskiego po klęsce powstania styczniowego; wszechobecność pamięci o powstaniu; motyw mogiły i jej symbolika; ukazywanie powstańców jako męczenników sprawy narodowej.
- Stanisław Wyspiański, *Wesele*
– brak jedności społeczeństwa polskiego, któremu niedojrzałość i zaszłości historyczne uniemożliwiają wspólny zryw niepodległościowy; marzenie o powstaniu i odzyskaniu wolności jako mit narodowy.
- Miron Białoszewski, *Pamiętnik z powstania warszawskiego*
– powstanie warszawskie ukazane z perspektywy ludności cywilnej, której heroizm przedstawiony został specyficznym językiem mówionym; swoisty „tren” na cześć umierającego miasta.
- Hanna Krall, *Zdążyć przed Panem Bogiem*
– tragiczna walka Żydów w getcie warszawskim o godną śmierć w relacji ostatniego żyjącego przywódcy powstania, Marka Edelmana.

2. Obrazy małych ojczyzn w różnych tekstach kultury.

- Ukazanie Śląska, jego historii, kultury i mieszkańców jako ważny cel filmu.
- Zbiorowy portret mieszkańców Śląska przedstawionych na tle górniczego krajobrazu.
- Gwara, jaką mówią postacie filmowe, obrazem specyfiki kulturowej Ślązaków.
- Kadry filmowe ukazujące pejzaż Górnego Śląska (robotnicze osiedla familoków, ciemne hałdy itp.) skontrastowane z arkadyjską wizją Polski.
- Tradycyjne wartości kultywowane w rodzinach górniczych.
- Patriotyzm rodziny Basistów; wyeksponowanie postawy nestora rodu deklarującego nierozzerwalną więź ze swą ziemią.
- Dom Basistów jako gniazdo wieloosobowej rodziny i ostatni bastion heroicznie broniony przed Niemcami.
- Idealizacja i mitologizacja Śląska w twórczości Kazimierza Kutza.
- Śląsk małą ojczyzną Kazimierza Kutza; wątki autobiograficzne w filmie (rodzinne przekazy i legendy).

Przykładowe utwory literackie korespondujące z zagadnieniem:

- Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*

– wyidealizowany obraz kraju lat dziecińczych ukazany przez pryzmat tęsknoty i pamięci, oczyma duszy; przyroda nadniemeńskich okolic Litwy, pełne uroku i spokoju szlacheckie bytowanie zobrazowane mikroświatem Soplicowa; wizja świata, który odszedł do historii.

- Czesław Miłosz, *Dolina Issy*

– mała ojczyzna autora opisana z sentymentem i czułością, przez pryzmat wspomnień i poczucia utraconego raju dzieciństwa i wieku niewinności; szczególna rola natury, jej piękna, tajemniczości i grozy.

- Tadeusz Konwicki, *Kronika wypadków miłosnych*

– obraz Wileńszczyzny, będącej tłem pierwszej młodzięcej miłości; panorama przedwojennego świata pełnego harmonii i piękna ukazana przez pryzmat grozy nadciągającej wojny.

- Adam Zagajewski, *Jechać do Lwowa*

– nostalgiczny powrót w marzeniach do ojczyzny „odziedziczonej”; wyobrażenie szczęśliwej i pełnej wartości kolebki przodków; poczucie wydziedziczenia i nostalgica.

- Paweł Huelle, *Weiser Dawidek*

– przedwojenny Gdańsk – mała ojczyzna autora; rekonstruowane z pieczołowitością realia dotyczące miejsc, ludzi i sytuacji.

3. Rola rodziny w kształtowaniu jednostki w literaturze i dziełach należących do innych dziedzin sztuki.

- Wielodzietna rodzina Basistów na pierwszym planie filmowej opowieści.

- Rodzina jako wspólnota; relacje między jej członkami: twarda ręka ojca, wzajemny szacunek, miłość, troska starszych braci o najmłodszego Gabriela.

- Dom rodzinny jako gniazdo: wychowanie młodego pokolenia, tradycyjne cnoty, przestrzegane zasady, rytuały.

- Patriarchalny model rodziny: kreacja starego Basisty, jego pozycja w rodzinie (wysyła synów do powstania, wyraża zgodę na udział w walce narodowowyzwoleńczej, szacunek okazywany mu przez synów i Erwina).

- Patriotyczna atmosfera w rodzinach górniczych.

- Rola i zadania kobiety (matka Basistów, żona Wiktora).

- Sceneria, w jakiej żyją rodziny górnicze (dom Basistów, przestrzeń miasta), skonstrastowana z arkadyjską wizją Polski (rola światła i kolorystyki zdjęć).

Przykładowe utwory literackie korespondujące z zagadnieniem:

- William Shakespeare, *Romeo i Julia*
– waśń rodowa jako źródło tragedii kochanków, których miłość doprowadza do śmierci.
- Jan Kochanowski, *Pieśń świętojańska o sobótce (Pieśń Panny XII)*
– portret rodziny pełnej ładu i harmonii, w której każdy członek ma swoje miejsce i pełni swoje powinności; obraz godnego i szczęśliwego życia w związku z naturą.
- Eliza Orzeszkowa, *Nad Niemnem*
– obraz rodzin składających się na polskie społeczeństwo doby postyczeniowej: Korczyńscy, Bohatyrowicze, Kiryłowice itp.; wzajemne relacje członków rodziny Korczyńskich i ich ocena w świetle podwójnego etosu (walki i pracy) przedstawionego w powieści; konflikty rodziców i dzieci (Witold – Benedykt, Zygmunt – pani Andrzejowa) i ich rozwiązanie.
- Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi*
– dominująca pozycja ojca w rodzinie Borynów; relacje między dziećmi i rodzicami w świetle naturalistycznej wizji życia.
- Gabriela Zapolska, *Moralność Pani Dulskiej*
– destrukcyjny wpływ na jednostkę „kołtuńskiej” rodziny mieszczańskiej, w której panują zakłamanie i kult pieniądza.

4. Portrety zbiorowości przedstawione w różnych tekstach kultury.

- Górnicy z Górnego Śląska jako grupa społeczna, hermetyczna zbiorowość i wspólnota (grupa skonsolidowana i wewnętrznie spójna).
- Styl życia, kultura materialna, filozofia życia i kodeks moralny mieszkańców Śląska.
- Gwara, jaką mówią bohaterowie, istotnym czynnikiem portretowania grupy.
- Zobrazowanie stosunków panujących między Ślązakami: bliskie relacje, swojskość, (np. mówienie sobie po imieniu).
- Organizacja powstania: jednomyślność, dyscyplina, praktycyzm, umiejętność skutecznego działania.
- Zbiorowy wizerunek Ślązaków a Polacy i polskość; romantyczność zrywów polskich (porucznik Sowiński) skontrastowana z pragmatyzmem powstańców.
- Pierwszoplanowa rola w filmie rodziny Basistów; Gabriel – jako przewodnik po świecie przedstawionym.
- Mityzujący sposób przedstawiania Śląska i Ślązaków w filmie Kutza.

Przykładowe utwory literackie korespondujące z zagadnieniem:

- Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*

– szlachta polska jako bohater zbiorowy utworu; bogaty w szczegóły, barwny, panoramiczny obraz szczęśliwego bytowania dawnego ziemiaństwa: kultura materialna (domostwa, stroje, potrawy itp.), obyczaje, rozrywki, język, system wartości; bogata galeria typów szlacheckich; obraz wyidealizowany, gdyż kreślony z perspektywy czasu i widziany oczyma stęsknionego emigranta.

- Bolesław Prus, *Lalka*

– obraz arystokracji jako grupy hermetycznej, zepsutej, odizolowanej od reszty społeczeństwa, żyjącej poczuciem własnej doskonałości i wyższości wobec innych warstw.

- Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi*

– wieloaspektowy obraz kultury materialnej i niematerialnej wsi polskiej z końca XIX w., opisy pracy, rozrywek, obyczajów, ważnych wartości i filozofii życia chłopów, na których egzystencję dominujący wpływ ma rytm natury.

- Stanisław Wyspiański, *Wesele*

– obraz dwóch głównych warstw społecznych chłopów i inteligencji, reprezentowanych przez wyraziste postacie ich przedstawicieli uczestniczących w weselu Lucjana Rydla z Jadwigą Mikołajczykówną; przedstawienie istotnych podziałów między tymi warstwami, uniemożliwiających zjednoczenie w walce o niepodległość.

- Miron Białoszewski, *Pamiętnik z powstania warszawskiego*

– obraz sytuacji mieszkańców Warszawy podczas powstania w 1944 r.; tragizm i heroizm ludności cywilnej żyjącej w obliczu śmierci; autobiografizm utworu.

- Wiesław Myśliwski, *Kamień na kamieniu*

– życie polskiej wsi w dobie przemian społecznych po II wojnie światowej (zobrazowane losami rodziny Pietruszków); obraz kultury chłopskiej i jej uniwersalnych wartości wynikających z poszanowania tradycji i związku z rytmem natury.

Inne zagadnienia przydatne do interpretacji filmu

- **Wzorce patriotyzmu** ukazane w różnych tekstach kultury.

- **Autobiografizm** w literaturze i sztuce.

- **Wzajemne relacje rodziców i dzieci** w tekstach kultury.

- **Wartości** ważne w życiu bohaterów i ich rola w kształtowaniu **poczucia tożsamości**.

- **Język** jako sposób kreowania bohaterów w literaturze i filmie.
- **Strój jako tekst** w utworach literackich i dziełach innych sztuk.

Słowa kluczowe

mała ojczyzna, regionalizm, patriotyzm, Śląsk, powstanie, walka, społeczność, zbiorowość, rodzina, wspólnota, górnicy